

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ЧИ ДОРОГА, ЩО НІКУДИ НЕ ВЕДЕ

Своєю збройною агресією проти України росія зруйнувала систему колективної світової безпеки, встановлену після перемоги над фашизмом, та розв'язала першу у ХХІ столітті континентальну війну у Європі. Увесь цивілізований світ знову зіткнувся з диктаторським режимом, який воєнною силою намагається ревізувати існуючі кордони, нав'язати своє бачення світового порядку та утвердити новітній тоталітаризм. Через 77 років після завершення Другої світової війни в Європі вже Україна змушена стояти на порятунку і не лише своєї незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, а й усього цивілізованого світу та системи міжнародної безпеки від «рашизму» – псевдоідеології, замішаної на поєднанні ідей фашизму та більшовизму, нацизму та расизму, реваншизму та ксенофобії, що приховуються під личиною «православних скріпів», «величчю росії» та «особливим історичним призначенням».

Таке повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну обумовило необхідність відповідної реакції не тільки з боку Збройних Сил України і всього суспільства, а й діяльності вищого законодавчого органу нашої держави – Верховної Ради України – щодо адекватної законодавчої протидії викликам, які постали. Водночас, рівно за рік до вторгнення, 24 лютого 2021 року, до Верховної Ради України був поданий законопроект № 5144 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» [11], терміновий розгляд і прийняття якого й обумовило доповнення Кримінального кодексу України [7] (далі – КК України) відповідною нормою «Колабораційна діяльність» (ст. 111-1 КК). Як зазначається у доповідній записці до вказаного законопроекту, він покликаний обмежити доступ до зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, строком на п'ятнадцять років та передбачити інші відповідні покарання для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями, а також можливість ліквідації юридичних осіб, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння [10].

Без сумніву така прискорена реакція законодавця щодо термінового розгляду та прийняття законопроекту, який вже рік як десь там знаходився у Верховній Раді України, заслуговує на позитивну оцінку. Водночас, як і будь-яка спонтанна та афектована поведінка, діяльність законодавця щодо встановлення підстав кримінальної відповідальності за колаборацію призвела до низки про-

блемних моментів у законодавчому визначенні ст. 111-1 КК, які були і продовжують бути предметом обґрунтованої критики з боку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України [2], Комітету з питань правоохоронної діяльності [3], правозастосовних органів, і, безумовно, з боку наукової спільноти.

Проблемні питання наведеної норми пов'язані з часом прийняття відповідних змін до КК, адже у самій пояснювальній записці до законопроекту наголошується, що збройна агресія російської федерації проти України розпочалася ще 20 лютого 2014 року. Також незрозумілим та вкрай необґрунтованим є надто розширене коло суспільно небезпечних діянь, які визначаються ст. 111-1 КК як колабораційна діяльність, а також невідповідність зазначеного кола діянь положенням Конвенції про захист цивільного населення під час війни [4], яка не тільки встановлює принципи гуманного поводження з населенням, що перебуває на окупованій території, і захищає його права, а й припускає навіть примусове залучення громадян до певного роду діяльності, визначаючи такий примус правомірним. Викликає питання і встановлення у санкції цієї норми безальтернативного покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Ставиться під сумнів обґрунтованість відсутності у ст. 111-1 КК спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності, не зважаючи на те, що навіть набагато більш тяжкий злочин, передбачений ст. 111 КК «Державна зрада», у ч. 3 містить вказівку на можливе звільнення від кримінальної відповідальності за умов позитивної посткримінальної поведінки.

Кожне із наведених питань може бути предметом самостійного окремого наукового дослідження. Водночас метою цієї статті є аналіз відповідності криміналізації діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, принципам кримінально-правової політики та проекції підстав такої відповідальності на поствоєнний період відновлення України. Звернення до принципів кримінально-правової політики обумовлено тим, що виключно в її рамках вирішуються такі домінуючі для кожної держави проблеми, як встановлення підстав і принципів кримінальної відповідальності, визначення кола кримінально протиправних діянь, видів покарань та їх розміру, а також застосування інших заходів кримінально-правового характеру у разі їх вчинення. Ще М. П. Чубинський підкреслював, що вивчення юридичної сторони злочину та покарання дає сувору та ясну систематизацію матеріалу, що міститься у кримінальному законодавстві, формулює ряд загальних принципів, що впливають із нього, виробляє технічні заходи, висвітлює сучасний стан та історичну перспективу окремих інститутів, і, таким чином, сприяє зміцненню правосуддя і законності [15, с. 15].

Формування та реалізація кримінальної політики в Україні як держави, що адаптує своє законодавство до законодавства Європейського Союзу, має відбуватися за певними основними засадами, основоположними напрямками, які і набули у доктрині кримінального права визначення «принципи криміналь-

но-правової політики» [9, с. 213]. В юридичній літературі виділяються наступні її принципи: 1) верховенства права; 2) законності; 3) гуманізму; 4) справедливості; 5) демократизму; 6) рівності; 7) невідворотності державного реагування на протиправну поведінку; 8) єдності правової системи держави; 9) диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання; 10) економії матеріальних ресурсів держави; 11) науковості.

П. Л. Фріс визначає принципи кримінально-правової політики як засновані на ідеології центральні положення, які покладено в основу боротьби зі злочинністю засобами кримінального права. Вони визначаються на основі наукового пізнання закономірностей цієї діяльності і виражаються у законодавчих актах держави. Фактично, це відповідні вимоги, яким повинні відповідати не тільки всі без винятку кримінально-правові норми, а й практика їх застосування [13, с. 213]. Кримінально-правова політика реалізується перш за все через кримінальний закон, який є основною формою впливу на злочинність. Принципи, закріплені у нормах КК, стають принципами кримінального права і у цій якості спрямовують діяльність правозастосовних органів у боротьбі зі злочинністю.

Особливо звертає на себе увагу зміст принципу невідворотності державного реагування на протиправні діяння, відповідно до якого держава бере на себе обов'язок реагувати на всі випадки вчинення кримінально протиправних діянь шляхом кримінально-правового та кримінального процесуального забезпечення відповідної діяльності. Цей принцип актуалізує і та обставина, що здатність держави реагувати на протиправні діяння є тим «лакмусовим» папірцем, який дозволяє оцінити державу як правову чи неправову. У зв'язку з цим, постає низка питань щодо застосування і реалізації принципів кримінальної політики та підстав кримінальної відповідальності за ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність», а також соціальні процеси, що відбуваються у нашій країні як натеper, так і обов'язково будуть супроводжувати поствоєнне відновлення України.

Почнемо з того, що важко навіть припустити, що дії громадян України спрямовані наприклад на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, можуть бути вчиненими на неокупованій території. І тут головне питання полягає у тому, яким чином громадяни України опинилися на тимчасово окупованій території, адже напередодні вторгнення жодних заходів щодо евакуації населення з тих регіонів, які можуть бути захоплені державою-агресором, не проводилося. Більш того, українські посадовці усіх гілок влади та усіх рівнів системно заспокоювали населення, що будь-яке вторгнення це не більше ніж міф і його ніколи не відбудеться. Водночас, відповідно до ст. 17 Конституції України [5], захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. На підставі цього можна стверджувати, що окупація частини території України, і відповідно, знаходження громадян України на окупованій території, обумовлена неналежним виконанням державою покладених на неї функцій. Жодної вини тих громадян, що опинилися на окупованих територіях,

у їх фактичному перебуванні поза межами правового поля України та обмеженні їх прав і свобод, гарантованих розділом II Конституції, немає. Водночас, подальші дії органів влади щодо евакуації населення з тих самих Куп'янська чи Вовчанська або інших населених пунктів Харківської області у 2023 та 2024 роках є свідченням того, що держава зробила відповідні кроки щодо виправлення негативної ситуації, яка склалася на початку збройної агресії російської федерації проти України. Але у переважній більшості підстави кримінальної відповідальності, передбачені у ст. 111-1 КК, натеper застосовуються щодо громадян України, які опинилися на тимчасово окупованій території на самому початку вторгнення.

Також звертає на себе увагу, що у переважній більшості обвинувальних вироків у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, що на сьогодні знаходяться у вільному доступі в Єдиному державному реєстрі судових рішень, зазначається на укладенні та затвердженні угоди про визнання винуватості, а рішення приймалися у порядку спрощеного провадження без проведення розгляду у судовому засіданні. Не маючи уявлення чим саме обумовлені такі обставини, на думку чомусь спадає принципи здійснення попереднього розслідування та судового розгляду, що були поширені на теренах України майже дев'яносто років тому.

Не слугує цілям превенції (запобігання, попередження) як у цілому, так і щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, ведення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*). Відповідно до ч. 2 ст. 297-1 Кримінального процесуального кодексу України [8] (далі –КПК України), спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених у тому числі й ст. 111-1 КК України, стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

Судовий розгляд у такому кримінальному провадженні здійснюється за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), як і ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, у якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (ч. 5 ст. 374, абз. 6 п. 20-1 розділу XI «Перехідні положення» КПК України). Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику (ч. 2 ст. 297-5 КПК України). Але звертає на себе увагу, що поряд з цим кримінальне процесуальне законодавство нашої держави не визнає такий саме порядок досудового розслідування та судового розгляду судів іноземних держав, зазначаючи у ч. 7 ст. 620 КПК України, що не підлягають виконанню в Україні вирoki судів іноземних держав, ухвалені заочно (*in absentia*), тобто без участі особи під час кримінального провадження – крім випадків, коли засудженій особі було вручено копію вироку і надано можливість його оскаржити.

Разом з тим, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду і полягає у передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого, а метою покарання є виправлення такої особи, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так й іншими особами (частини 1 та 2 ст. 50 КК України). Здається дуже сумнівним, що засудження особи за результатами спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження за ст. 111-1 КК України відповідають як змісту покарання, так і його цілям. Таке засудження більше нагадує залякування відповідної особи щодо або її неповернення на підконтрольну Україні територію, або спонукання до подальшого її перебування на території держави-агресора. Можливо також припустити, що метою такого засудження є демонстрація діяльності тих органів, до підслідності яких віднесено кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК.

Як вже зазначалося, відповідний законопроект щодо встановлення підстав кримінальної відповідальності було подано до Верховної Ради України 24 лютого 2021 року і тільки після вторгнення його терміново було розглянуто та прийнято. Проте, навіть у пояснювальній записці до цього законопроекту наголошувалося на тому, що збройна агресія російської федерації проти України розпочалася ще з 20 лютого 2014 року і призвела до численних людських жертв як серед військовослужбовців та правоохоронців, так і серед цивільного населення, окупації Автономної Республіки Крим і частини Донецької та Луганської областей, значних економічних втрат для нашої країни. Тобто увесь час з моменту початку збройної агресії російської федерації проти України і до моменту набрання чинності Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», яке до речі відбулося раніше його опублікування, відповідна поведінка на вже окупованих з 2014 року територіях України не визнавалася кримінально протиправною. За цей час на окупованій території виросло ціле покоління громадян України, які обґрунтовано вважали, що публічні заклики до співпраці з російською федерацією, зайняття посад в органах влади, створених на території, де вони проживали, впровадження відповідних стандартів освіти у закладах освіти або провадження господарської діяльності, яка апріорі неможлива без взаємодії з місцевою адміністрацією, є правомірною поведінкою за українським законодавством.

Також слід ще раз наголосити на тому, що санкції усіх без виключення частин ст. 111-1 КК передбачають покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. При цьому, санкції частин 1 та 2 цієї норми передбачають таке покарання як безальтернативне. За своїм змістом наведений вид покарання полягає у позбавленні засудженого його суб'єктивного права на посаду, яку він обіймав, або на службову, професійну чи іншу спеціальну діяльність, якою він займався під час вчинення кримінального правопорушення (виділення моє – В.Х.),

а також у тимчасовому обмеженні його можливості обіймати певні посади або займатися певною діяльністю впродовж строку, встановленого вироком суду [6, с. 403]. Водночас, частини 1 та 6 ст. 111-1 КК взагалі не передбачають перебування особи на будь-якій посаді або зайняття будь-якою діяльністю під час вчинення цього кримінального правопорушення. У частинах 2 та 5 цієї статті наголошується на зайнятті посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Частина 3 ст. 111-1 КК передбачає здійснення відповідної діяльності у закладах освіти знов таки держави-агресора, а у ч. 7 наголошується на зайнятті посади у незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території. За змістом цього виду покарання саме зайняття посад у таких органах і повинен обмежити суд на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Знов таки, а чи доцільно використовувати механізм притягнення до кримінальної відповідальності як єдиний з можливих для обмеження суб'єктивного права на посаду або на службову, професійну чи іншу спеціальну діяльність, адже кримінальна відповідальність є лише одним з видів юридичної відповідальності? Так, Верховна Рада України 8 січня 2025 року прийняла за основу законопроект № 10355 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо особливостей виплати пенсій особам, які вчинили кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки, громадської безпеки, миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку», яким пенсія особам, засудженим за вчинення злочину проти національної безпеки (у тому числі й за ст. 111-1 КК України), буде обмежена 2 361 грн. [1] Можливо, було б більш доцільно прийняття спеціального нормативного акту і щодо обмежень на зайняття вичерпного переліку посад або на право займатися знов таки визначеними у законі видами діяльності щодо осіб, засуджених за колабораційну діяльність. Водночас, принцип доцільності правової системи держави полягає у тому, що кожна галузь права має своє самостійне завдання та мету, які відповідають загальнодержавним стратегічним планам та цілям (наявність загальної мети та завдань різних галузей права є гарантією функціонування правової системи України як єдиного механізму). Саме тому засоби кримінально-правового впливу мають відповідати виключно завданню закону про кримінальну відповідальність щодо правового забезпечення охорони відповідних правовідносин (ч. 1 ст. 1 КК України), а не як механізм яких-небудь обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, навіть у випадку вчинення такою особою кримінально протиправної поведінки.

Зазначене набуває особливої актуальності через сутність принципу економії матеріальних ресурсів держави як одного з системоутворюючих принципів кримінально-правової політики. Його зміст полягає у досягненні поставлених державою цілей шляхом економії каральної системи держави (застосування такої системи), адже як і будь-який інший механізм державного впливу, кримінальна відповідальність потребує різноманітних витрат (матеріальних та

людських ресурсів, часу, зусиль тощо, включаючи й обумовлені підготовкою відповідних фахівців витрати), тому досягнення кримінально-правовою політикою поставлених цілей має бути вигідним та економічно виправданим. При здійсненні правотворчої діяльності принцип економії репресії повинен проявлятися у тому, що кримінально протиправними мають визнаватися лише такі діяння, які насправді становлять суспільну (загальну) небезпеку, і протидіяти яким можливо виключно засобами кримінального права. Проектуючи зазначене щодо колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), така діяльність повинна спричиняти шкоду життєво важливим інтересам суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту її громадян. Природно виникає питання, а яким боком національну безпеку України порушує, наприклад, діяльність водія, яка за визначенням підпадає під добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території?

Окремо звертає на себе увагу і те, що Конвенція ООН про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року була ратифікована ще Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 3 липня 1954 року [12] і на сьогодні є чинною для України. Відповідно до положень ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства України. Таким чином, встановлюючи відповідні підстави кримінальної відповідальності та визначаючи певну поведінку як кримінально протиправну, законодавець повинен орієнтуватися саме на вимоги зазначеної Конвенції. І тут виникає парадокс, пов'язаний з тим, що наведена Конвенція надає право, а іноді й зобов'язує окупаційну державу створювати відповідні установи чи забезпечувати відповідну діяльність і навіть припускає примусове залучення цивільного населення до робіт, які безпосередньо не пов'язані з проведенням воєнних операцій (ст. 40 Конвенції). Виключення становлять тільки особи, які займаються діяльністю, ворожою для безпеки держави (ст. 5 Конвенції).

Тобто можна констатувати, що в окремих випадках, держава-агресор у певній частині дотримується вимог вищевказаної Конвенції, в той час як законодавством України встановлюються підстави кримінальної відповідальності за діяльність, прямо зазначену у Конвенції як правомірну. Так, ч. 1 ст. 20 Конвенції визначає, що особи, які займаються регулярно й виключно обслуговуванням та **адмініструванням** (виділення моє – В. Х.) цивільних лікарень, ... користуються повагою та перебувають під захистом. Адміністрація кожної лікарні завжди надає компетентним національним або окупаційним органам влади оновлений список такого персоналу (ч. 4 ст. 20 Конвенції). Це у той час, коли судова практика свідчить про системні випадки притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 111-1 КК громадян України, які на тимчасово окупованій території добровільно займали у медичних установах посади, пов'язані з виконанням

організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (завідувачі лікарень, відділень, їх заступники тощо). Той факт, що такі медичні установи створені або їх діяльність забезпечується країною-агресором, автоматично визначає їх як незаконні органи, створені на тимчасово окупованій території, та є юридичною підставою для кримінально-правової кваліфікації саме за ч. 5 ст. 111-1 КК України, яка до речі передбачає позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років (тяжкий злочин) з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Частина 1 ст. 50 Конвенції містить вимогу, що окупаційна держава повинна у співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту. При цьому будь-якої вимоги, що освіта повинна здійснюватися саме за стандартами країни, якій належить тимчасово окупована територія, Конвенція не встановлює. Поряд з цим, ч. 3 ст. 111-1 КК України встановлює підстави кримінальної відповідальності за дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Також відповідно до положень Конвенції, окупаційна держава не може примушувати до роботи осіб, що перебувають під захистом, яким не виповнилося 18 років, а по досягненню такого віку – лише до такої роботи, яка є необхідною або для забезпечення потреб окупаційної армії, або для роботи, пов'язаної з комунальними підприємствами, харчуванням, житлом, оджею, транспортом та здоров'ям населення окупованої території (ч. 2 ст. 51 Конвенції). І далі, робота повинна виконуватись лише у межах окупованої території, на якій знаходяться такі особи. Кожна така особа, наскільки це можливо, **повинна бути залишена на своєму звичайному місці роботи** (виділення моє – В. Х.). Робота повинна належним чином оплачуватись та відповідати фізичним та інтелектуальним можливостям працівників. Дія чинного в окупованій країні законодавства, яким регулюються умови та гарантії праці, зокрема стосовно оплати праці, робочих годин, обладнання, попередньої підготовки та компенсації за виробничі травми та професійні захворювання, поширюється на осіб, що перебувають під захистом, залучених до робіт, зазначених у цій статті (ч. 3 ст. 51 Конвенції). Наведений перелік невідповідності підстав кримінальної відповідальності за ст. 111-1 КК України положенням Конвенції ООН можна продовжувати.

Отже, встановлені на сьогодні підстави кримінальної відповідальності за ст. 111-1 КК значною частиною не відповідають вимогам Конституції України та суперечать міжнародному договору, який є частиною національного законодавства нашої держави. Наведене знов таки свідчить про грубе порушення такого основоположного принципу кримінальної політики, як принципу єдності правової системи держави.

Безумовно, на теперішній час завданням і держави, і усього суспільства у цілому є вибороти Перемогу у війні з державою-агресором та відновити суве-

ренітет, територіальну цілісність і незалежність України. Але завжди необхідно думати про ті виклики та загрози, які безумовно залишаться перед нашою країною й після Перемоги. Водночас, історія свідчить, що обмеження у трудових правах, проживанні на тій чи іншій території і навіть депортацію значної частини населення може собі дозволити тільки держава, яка володіє не тільки значними трудовими ресурсами, а й значною кількістю фахівців за відповідними напрямками. Так, після закінчення Другої світової війни радянська влада направляла у західні регіони України значну частину фахових спеціалістів і в першу чергу вчителів. Після окупації окремих регіонів України до такої саме політики вдалася і держава-агресор, направляючи російських вчителів для забезпечення освітнього процесу на тимчасово окупованих територіях. Але слід констатувати, що все ж таки значна частина освітнього процесу на тимчасово окупованих українських територіях забезпечувалася і забезпечується вчителями-громадянами України. Якщо тих самих вчителів, які натеper працюють в АР Крим, позбавити права займати ці посади, чи зможе Україна замінити усіх їх новими фахівцями? Безумовно, ні, бо і на не окупованій території представники цієї професії у великому дефіциті.

Таким чином постає проблема, що роботи і як діяти після завершення війни та деокупації усієї території України? Відбудова та подальший розвиток нашої держави потребуватимуть великої кількості працівників, і перш за все, фахових. Так, Віце-прем'єрміністр України та міністр національної єдності Олексій Чернишов підкреслив у Facebook, що з поточним рівнем продуктивності Україні не вистачає близько 4,5 мільйона працівників [14] і більшість з них повинні мати відповідний фах. Тому вийти з цієї ситуації шляхом залучення емігрантів аж ніяк не вийде. За такого дефіциту навряд чи уявляється доцільним обмеження хоча б частини населення нашої держави (понад усе висококваліфікованих) у реалізації ними трудових прав, особливо за відсутності у кримінальному законі можливості їх звільнення від кримінальної відповідальності за умов позитивної посткримінальної поведінки на користь українського народу та українського суспільства.

Отже, вважаю необхідним і важливим у світлі подальшої обов'язкової деокупації всієї території України переглянути підходи до встановлення необгрунтовано широких підстав кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та доповнення відповідної норми спеціальним видом звільнення від кримінальної відповідальності, адже нашою метою є звільнення України, а не повернення територій, які визначають її державний кордон, із значною кількістю громадян України, які фактично будуть позбавлені державою можливості прикласти свої фахові зусилля для відновлення нашої країни. Безумовно, відповідна ініціатива обумовлена певними ризиками. На сьогодні слід констатувати, що будь-яка оферта, пов'язана, як у випадку, що розглядається, з декриміналізацією підстав кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, може бути сприйнята псевдопатріотами як «зрада»

та діяльність на користь держави-агресора. Вважаю, що саме це впродовж майже трьох років війни обумовлює відсутність будь-яких законодавчих ініціатив щодо внесення змін до ст. 111-1 КК України та її приведення у відповідність до ратифікованих Верховною Радою України міжнародних угод та елементарного здорового глузду.

Водночас, не бачу жодних перешкод чи ризиків щодо розгляду такої ініціативи на доктринальному рівні, адже українська влада вже достатньо давно та системно ігнорує будь-які наукові новації чи пропозиції, особливо у сфері юридичної академічної науки. Як зазначено у результатах аудиту Рахункової палати щодо Національної академії правових наук за 2021–2024 роки, діяльність у сфері надання науково-правових висновків на законопроекти з тих чи інших питань, а також власне розробка самих законопроектів під час виконання фундаментальних наукових досліджень, здебільшого не викликають інтересу у органів державної влади, які, за логікою, навпаки мають бути зацікавлені в отриманні якісних експертних висновків та законопроектів [16]. Таким чином, на сьогодні залишається тільки констатувати втрату зв'язку між державою і юридичною академічною наукою, які існують у якомусь паралельному всесвіті, не перетинаючись ані у потребах держави на наукові дослідження, ані у питаннях фінансування наукової діяльності, ані у використанні нашим законодавцем науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій.

1. Верховна Рада підтримала законопроект про обмеження прожитковим мінімумом пенсій колаборантам // Судово-юридична газета. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/320184-verkhovnaya-rada-podderzhala-zakonoproekt-obogranichenii-prozhitochnym-minimumom-pensiy-kollaborantam>.
2. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» : висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України № 16/03-2022/54284 від 02.03.2022. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/c427107f-73f3-422d-8abe-ed11ff9b18d8](https://itd.rada.gov.ua/c427107f-73f3-422d-8abe-ed11ff9b18d8).
3. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» : висновок Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України № 04-27/3-2022/54331 від 02.03.2022. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/a825f070-ac1f-4e2a-8c2b-d0aa48e1428b](https://itd.rada.gov.ua/a825f070-ac1f-4e2a-8c2b-d0aa48e1428b).
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція ООН від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
6. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.

7. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
9. Острогляд О. В. *Поняття принципів кримінально-правової політики та його співвідношення з суміжними категоріями // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 5. С. 211–216.*
10. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/1f5f6735-3e3f-40f2-ad0c-fd61a41e2781](https://itd.rada.gov.ua/1f5f6735-3e3f-40f2-ad0c-fd61a41e2781).
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>.
12. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 03.07.1954. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114a-03#Text>.
13. Фріс П. Л. *Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ : Сунрун В. П., 2021. 389 с.*
14. Чернишов: Щоб відбудуватися, Україні потрібно подвоїти ВВП, але бракує 4,5 млн. працівників // Socialbusiness. URL: <https://socialbusiness.com.ua/content/chernishov-schob-vidbuduvatisya-ukrayini-potribno-podvoyiti-vvp-ale-brakue-45-mln-pracivnikiv/>.
15. Чубинський М. П. *Очерки Уголовной Политики. Понятие, история и основные проблемы уголовной политики, как составного элемента науки уголовного права. I–III. Харьков Типография Печатное Дѣло», 1905. С. 534.*
16. *Юридична академічна наука виявилася нікому не потрібною – результат аудиту Національної академії правових наук // Судово-юридична газета. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/319850-yuridicheskaya-akademicheskaya-nauka-okazalas-nikomu-ne-nuzhnoy-rezultat-audita-natsionalnoy-akademii-pravovykh-nauk.*

Kharchenko Vadim. Responsibility for Collaboration Activities: Criminal Law Counteraction or a Road Leading Nowhere

The article deals with the issues of compliance with the principles of criminal law policy on the example of criminalization of a criminal offense under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The author considers the compliance of the grounds for criminal liability for collaboration with the general institutions of the law on criminal liability, in particular, with Part 1 of Article 1 of the Criminal Code of Ukraine regarding the objectives of the law on criminal liability. It is stated that the addition of Article 111-1 “Collaboration Activities” to the law on criminal liability is due to the emotional and affective reaction of the supreme legislative body of our country – the Verkhovna Rada of Ukraine – to the military aggression of the Russian Federation in violation of several principles of criminal law policy. The author substantiates the inexpediency of establishing in all parts of Article 111-1 of the Criminal

Code the punishment of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a period of ten to fifteen years and the impossibility of applying this type of punishment according to the approaches established in criminal law. The article analyzes the shortcomings of the simplified procedure for proceedings under Article 111-1 of the Criminal Code without a court hearing, as well as the use of criminal proceedings under this provision in the absence of a suspect or accused (in absentia). The author analyzes the compliance of the content of this provision and the grounds for criminal liability established by it with the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of August 12, 1949, with regard to ensuring that the population in the occupied territories has access to health care facilities, the proper functioning of institutions responsible for the care and education of children, and the involvement of the population in work related to utilities, food, housing, clothing, transportation and health of the occupied territory. It is concluded that the performance of such work cannot be defined as a criminal offense, as it is guaranteed by an international convention ratified by Ukraine in 1954. The author emphasizes the need to revise the grounds for criminal liability for collaboration activities before the end of the war and de-occupation of the entire territory of Ukraine in order to ensure the best possible post-war restoration of our country and to ensure the rights and freedoms of man and citizen guaranteed by the Constitution of Ukraine. At the same time, the author emphasizes that today the connection between the State and legal academic science has been lost.

Keywords: law on criminal liability; validity of the law on criminal liability; collaboration; UN Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War; comparative method in criminal law.

Вадим ХАРЧЕНКО. Відповідальність за колабораційну діяльність: кримінально-правова протидія чи дорога, що нікуди не веде.

У статті розглядаються питання дотримання принципів кримінально-правової політики на прикладі криміналізації кримінально протиправного діяння, передбаченого ст. 111-1 КК України. Розглянуто відповідність підстав кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність загальним інститутам кримінального закону, зокрема ч. 1 ст. 1 КК щодо завдань закону про кримінальну відповідальність. Констатується, що доповнення закону про кримінальну відповідальність ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» обумовлене емоційною та афектованою реакцією вищого законодавчого органу нашої держави – Верховної Ради України – на військову агресію російської федерації з порушенням декількох принципів кримінально-правової політики. Обґрунтовується недоцільність встановлення в усіх частинах ст. 111-1 КК покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та неможливість застосування цього виду покарання за усталеними у кримінальному праві підходами. Аналізуються недоліки спрощеного порядку провадження за ст. 111-1 КК без проведення розгляду у судовому засіданні, а також застосування за цією нормою кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia). Проведений аналіз щодо відповідності змісту цієї норми та підстав кримінальної відповідальності, які нею встановлюються, Женевській конвенції ООН «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року щодо забезпечення населення на окупованих територіях доступом до закладів охорони

здоров'я, належного функціонування закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту, а також залучення до роботи, пов'язаної з комунальними підприємствами, харчуванням, житлом, одягом, транспортом та здоров'ям населення окупованої території. Зроблено висновок, що виконання такої роботи не може визначатися як кримінально протиправне діяння, адже гарантується міжнародною конвенцією, яку Україна ратифікувала ще у 1954 році. Наголошується на необхідності до завершення війни та деокупації всієї території України переглянути підстави кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність з метою найліпшого повоєнного відновлення нашої країни та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України. Поряд з цим, наголошується, що на сьогодні втрачено зв'язок між державою та юридичною академічною наукою.

Ключові слова: закон про кримінальну відповідальність; чинність закону про кримінальну відповідальність; колабораційна діяльність; Женевська конвенція ООН про захист цивільного населення під час війни; порівняльний метод у кримінальному праві.